

Plannen voor de stedelijke jungle

Nederlandse architecten ontwikkelen ideeën voor een wijk van São Paulo, op de grens van de metropool en het regenwoud.

TEKST EN FOTO'S HANS VAN WETERING

Wie iets van São Paulo wil begrijpen moet de statistieken bestuderen. De stad is in nog geen eeuw van een paar honderdduizend naar meer dan twintig miljoen inwoners uitgegroeid. Zes miljoen auto's rijden er inmiddels rond en elke dag komen daar zo'n duizend bij. Het is na Moskou, New York, Londen en Hongkong de stad met de meeste miljardairs. Maar het is tegelijk, een stad waar een aanzienlijk deel van de bevolking leeft in arme wijken die zich in de loop van decennia als een gordel om de stad hebben gevouwen, vaak in ecologisch kwetsbare gebieden waar

'Waarom zou je hier niet een cluster van topziekenhuizen en onderzoekscentra maken, met luxe hotels met prachtig uitzicht op de bergen?'

dergelijke 'informele urbanisatie' hoogst onwenselijk is.

Cabuçu de Cima is een van die gebieden. Het is hier, op de grens van de stad en de Serra da Cantareira, het grootste 'binnenstedelijke regenwoud' ter wereld, dat de IABR, als vervolg op een in 2008 begonnen succesvolle samenwerking met de Dienst Volkshuisvesting en lokale partner MMBB-Arquitectos, een project is gestart waarbij sinds enkele maanden ook de Nederlandse architecten van FABRIC betrokken zijn. Begin maart volgen we Eric Frijters en Olv Klijn als ze in São Paulo zijn voor de presentatie van hun plan.

Of tenminste, het is eigenlijk geen plan, benadrukt Frijters in de auto onderweg

naar de presentatie: 'Ik ga er niet vanuit dat wat wij vandaag laten zien ook echt zo wordt gerealiseerd. Het ontwerp is niet definitief, maar geeft richting, roept ideeën op, en het verandert constant.

Wij maken geen plan, we spelen met onze ideeën en visualisaties een rol in het organiseren van allianties die in dat gebied iets mogelijk maken. En dat is echt noodzakelijk, want er *moet* hier iets gebeuren.'

Leisurebehoefte

Bij aankomst in het Casa das Caldeiras – een stoomcentrale omgebouwd tot hippe evenementenhal – blijkt de opkomst groot. Veel vertegenwoordigers van organisaties die op een of andere manier iets in het gebied doen of geïnteresseerd zijn, de gemeente, inwoners van Cabuçu zelf. Aan de hand van visualisaties schetst Frijters de opgave. Het regenwoud van de Serra da Cantareira moet worden beschermd, er moet in Cabuçu meer werkgelegenheid komen, en dan moet het project ook nog een bijdrage leveren aan de verknoping van de 'informele stad' Cabuçu met het São Paulo van eigendomsrechten, infrastructuur, voorzieningen, en, dat natuurlijk ook, belastingheffing.

Kansen zijn er genoeg, benadrukt Frijters, niet in de laatste plaats door de snel groeiende middenklasse. 10,7 miljoen Brazilianen stapten in 2011 voor het eerst in een vliegtuig. Is het dan vreemd gedacht dat met die groeiende middenklasse ook een groeiende leisurebehoefte ontstaat? Want dat is het idee: door de flanken van dit prachtige natuurgebied te ontwikkelen, kan het uitdijende Serra da Cantareira in die behoefte voorzien. Een serie artist-impressions maakt duidelijk

wat hij bedoelt. We zien aanlokkelijke landschappen (camping, outdoor), luxe sportfaciliteiten ('adventure', 'extreme sports') en *state of the art* gezondheidscentra ('waarom zou je hier, dicht bij het drukste vliegveld van Latijns-Amerika, in die prachtige omgeving niet een cluster van topziekenhuizen en onderzoekscentra maken, met luxe hotels waar je kunt herstellen, met prachtig uitzicht op de bergen?').

Het is natuurlijk geen plan, benadrukt Frijters keer op keer, geen blauwdruk, 'en er is nu al input van velen'. En, ook dat keert in de presentatie telkens terug, het project komt de inwoners van Cabuçu zelf ten goede. De leisure-industrie zal de lokale economie stimuleren. Inwoners van Cabuçu zullen toeleverende bedrijfjes beginnen, of reeds bestaande bedrijfjes uitbouwen. Bed and breakfast wordt hotel, bijhouder begint honingfabriek, buurtwinkeltje wordt ecologische supermarkt. Iedereen profiteert, daar komt het op neer: de natuur, de middenklasse, de bevolking van Cabuçu. Goed doordacht kortom, en, doordat iedereen profiteert,

Olv Klijn fotografeert de grens van Cabuçu de Cima en het regenwoud. Op de achtergrond Eric Frijters

vooral ook kansrijk.

Dan is de presentatie klaar. Misschien zijn er vragen? Dat blijkt niet het geval. Insprekers komen naar voren, houden een betoog, bedanken de aanwezigen voor hun aandacht, en gaan weer zitten. Het plan wordt niet alleen maar positief ontvangen. Er is ook kritiek. Het plan zou te veel *upper-middle class* zijn. De mensen van Cabuçu zouden zo'n leisurepark niet snel als hun domein zien: er zou te weinig vanuit de inwoners zelf zijn gedacht. 'Ons was verteld dat het een bijeenkomst voor geïnteresseerde investeerders zou zijn,' zegt Olv Klijn even later, 'daar hadden we onze presentatie op afgestemd, maar het publiek was veel diverser.'

Bij de koffietafel staan André en Alex. Ze wonen in Cabuçu en zijn hier als vertegenwoordigers van de gemeenschap. Wat vinden zij eigenlijk van het project, en van de kritiek dat het vooral een project voor de hogere middenklasse is? 'Dat is helemaal niet waar,' reageert André bijna verontwaardigd, 'het is onze gemeenschap die ervan profiteert. Het project levert banen op. Binnen de gemeenschap

praten we er veel over. Dit project, als dit er echt komt, is voor ons echt een verovering.' Waarom heeft hij dan zojuist dan niet ook de microfoon gegrepen toen sommige mensen kritiek leverden? 'Ja, waarom waren jullie zo timide?,' zegt een meisje lachend.

Volgebouwd

Bij aankomst in Cabuçu de volgende dag worden we door André en Alex opgewacht. Zij zullen ons door hun 'stad' loodsen. André rijdt voorop, in zijn rode autootje met op de achterruit in kolossale plakletters de tekst: 'Andrézinho é o meu amigo' ('Kleine André is mijn vriend'). Hier en daar ligt afval op straat, maar toch, aan het clichébeeld van de favela voldoet Cabuçu nauwelijks. Veel wegen zijn verhard, hebben straatverlichting en zelfs stoepen. De gemeente heeft hier al veel weten te bereiken, zo lijkt het. We rijden door winkelstraten (we hebben hier in Cabuçu alles, zegt André even later, alleen werk is er onvoldoende). Golfplaten onderkomens ontbreken. In plaats daarvan bakstenen huizen, niet zelden met

'Het is ingewikkeld hier iets op gang te krijgen, de logica van São Paulo is de logica van het geld'

meerdere verdiepingen, gepleisterd en in felle, vrolijke kleuren geschilderd. Op de daken van de huizen waterreservoirs en (schotel)antennes, en hier en daar zelfs ligstoelen. En alles is volgebouwd. Alleen onder de hoogspanningsmasten en daar waar de heuvels te steil zijn, meldt het elders verdrongen regenwoud zich eigenwijs tussen de huizen.

We stappen uit om foto's te nemen. 'Een groot deel van Cabuçu is inmiddels aangesloten op riolering, water en lichtnet, maar er zijn ook problemen,' zegt een buurtbewoner nadat hij van André heeft gehoord wat wij hier komen doen. We staan bovenaan een heuvel. 'Daar beneden is onlangs een huis weggespoeld,' zegt hij, 'de rioleringsbuis was niet goed aangelegd, te klein, alles stroomde over.' Hoe dat kwam? 'Projecten worden vaak

Hier en daar ligt afval op straat, maar toch, aan het clichébeeld van de favela voldoet Cabuçu nauwelijks. Veel wegen zijn verhard, hebben straatverlichting en zelfs stoepen.

niet of half afgemaakt,' zegt hij, 'dan is plotseling het geld op, en niemand weet waar het gebleven is.'

Bij de ingang van *Gol de Letras* – een centrum waar jongeren computer- en toneelles krijgen en ze onder begeleiding kunnen sporten – hangt een foto van de voetbalinternationals Leonardo en Raí. Mede met hun geld werd dit centrum ooit opgestart. 'Raí is er nog steeds actief bij betrokken,' zegt André, 'hij was er gisteren bij de presentatie ook, die jongen in dat rode shirt, heb je hem niet gezien?' Na een rondleiding worden we ontvangen door Sóstenos Brasileiro. Ze zijn al twaalf jaar bezig, zegt de vermoeide ogende directeur. Het ministerie helpt mee, en private partijen. Maar het is moeilijk. Hij wijst op een bord aan de muur, vol namen van sponsors. Grote banken staan erop, oliemaatschappij Petrobras, en de gemeente natuurlijk. Maar het is niet altijd makkelijk, zegt Brasileiro dan, er is veel enthousiasme, maar het is tegelijk ingewikkeld hier iets op gang te krijgen, 'de logica van São Paulo is de logica van het geld.'

Verovering

We stappen nog even uit bij de bibliotheekbus – een mooi initiatief van de gemeente - waar ik tot mijn verbazing naast de Braziliaanse klassieken ook Thomas Mann's *Dr. Fausto* ontdek. 'Elke dag staan we op een andere vaste plek,' zegt de medewerkster, al even enthousiast over haar werk als het meisje dat ons in Gol de Letras rondleidde, 'zonder deze bus was het voor veel mensen hier onmogelijk aan boeken te komen.' En wil ik misschien even het register tekenen? Dan zijn we plotseling bij het plangebied zelf aangekomen. Hier moet dus het leisurepark komen. Het is moeilijk niet

São Paulo is in nog geen eeuw van een paar honderdduizend naar meer dan twintig miljoen inwoners gegroeid

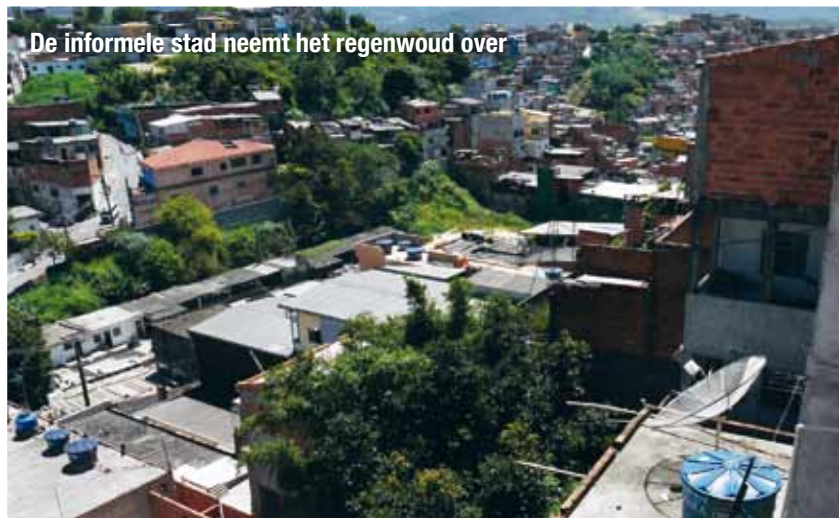
onder de indruk te zijn van het spektakel van dat regenwoud dat uit het niets opdoemt aan de rand van die volgebouwde stad. 'We zijn met de helikopter over het woud gevlogen,' zegt Klijn, 'we hebben apen gezien, op nog geen kilometer hier vandaan, in de wilde natuur. Er schijnen zelfs nog Indianen te leven.' De laatste huizen torenen als een kasteelmuur uit boven de groene vallei. Het is prachtig. Maar zien de bewoners dat zelf eigenlijk ook zo? 'Natuurlijk! antwoordt een voorbijgangster desgevraagd. Ze wijst naar een huis even verderop, met uitzicht op de vallei: 'Dat is van mij. De lucht is hier puur, het uitzicht schitterend, ik woon in het paradijs.'

Niet veel later is het tijd om te vertrekken, want Frijters en Klijn moeten terug naar Amsterdam. Met de ervaring die ze hebben opgedaan gaan ze in Nederland verder aan de slag met het IABR-project zodat de samenwerking met de gemeente en de lokale curator MMBB-Arquitectos hopelijk een vervolg kan krijgen. Het is

een belangrijk project, zegt Frijters. 'Doe je niets dan raakt dit natuurgebied vanzelf gevuld met nog meer illegale woningbouw, en dan ben je te laat.' Ik vraag ze of ze het niet ingewikkeld vinden om in een 'vreemde' cultuur als Brazilië zo'n project te doen. Er zijn immers veel partijen bij betrokken, en de taal is altijd een barrière. 'Dat laatste kun je leren,' zegt Frijters beslist. 'En wij zijn gewend om met iedereen samen te werken,' vult Klijn aan, 'Wij zijn geen Le Corbusier, zo van, ik kom hier en ik zal wel even laten zien hoe het moet.' Het getuigt van een aanstekelijk optimisme. Wat zei 'kleine André' ook alweer? Het project is een verovering? En zo is het natuurlijk maar net: wie niet in verandering gelooft zal die verandering ook niet snel tot stand brengen.

Tentoonstelling Making City São Paulo

▶ 19 juni – 12 augustus 2012, Museu da Casa Brasileira, São Paulo, Brazilië

De informele stad neemt het regenwoud over